

УДК 728.1-058.32(497.11)"1919/1955"
711.58(497.11)"1919/1955"
316.334.54-058.34(497.11)"1919/1955"

Годишњак рада Београда
Књ. LVII, 2010.

Злата М. Вуксановић-Мацура*
УН-ХАБИТАТ
Михајла Пупина 2, Београд

Zlata M. Vuksanović-Macura
UN-HABITAT
Mihjla Pupina 2, Belgrade

ЈАТАГАН-МАЛА – НАСТАНАК, РАЗВОЈ И НЕСТАНАК ЈЕДНОГ ОД НАЈПОЗНАТИЈИХ БЕОГРАДСКИХ СИРОТИЊСКИХ НАСЕЉА

АПСТРАКТ: Јатаган-мала, нелегално насеље настало крајем 1919. године на празном општинском земљишту између Булеvara Франше Д'Епера и комплекса Државне болнице, током целог периода између два светска рата била је једна од честих политичких и стручних тема повезаних са развојем Београда и становањем у њему. Међутим, до данас није сагледана целовита слика о настанку овог насеља, као ни о развојним фазама кроз које је пролазило. Циљ аутора овог рада је уочавање друштвеног и урбаног контекста у коме је настала и развијала се Јатаган-мала, и то кроз однос Београдске општине према насељу, као и однос становника Јатаган-мале према свом стамбеном проблему. Главни методи којима је обезбеђена грађа за анализу насеља, кућа и структуре становника били су истраживање архивских и сродних извора и проучавање текстова. Важан закључак до кога смо дошли јесте да је Јатаган-мала, превасходно захваљујући ангажовању њених становника, постепено прерастала из насеља беде у типично насеље са београдске периферије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Јатаган-мала, становање сиромашних, друштвени односи, нелегално насеље, развој*

JATAGAN-MALA – GENESIS, DEVELOPMENT AND DISAPPEARANCE OF ONE OF BELGRADE'S BEST-KNOWN SLUMS

ABSTRACT: Jatagan-mala, an illegal settlement established late in 1919 on an empty municipal lot between Boulevard Franše D'Espere (Franchet d'Espèrey) and the State Hospital complex, was an issue that was often raised in political and professional contexts in relation to Belgrade's development and housing throughout the period between the two World Wars. However, a comprehensive overview of the genesis of this settlement and its development phases has not been presented yet. The author of the paper seeks to identify the social and urban context which gave rise to Jatagan-Mala and acted as the background for its development through an analysis of the attitude of the Belgrade Municipality to the settlement and the attitude of Jatagan-Mala's inhabitants to their housing problem. The main methods applied in collecting data for the analysis of the settlement, its houses and the social structure of its inhabitants included the study of archives and similar sources and the investigation of relevant texts. We came to an important conclusion that Jatagan-Mala had been gradually transformed from a slum into a typical peripheral neighbourhood of Belgrade chiefly owing to the efforts of its inhabitants.

KEYWORDS: *Jatagan-mala, habitation of the poor, social relations, illegal settlement, development*

*e-mail: zlata.vuksanovic@gmail.com

Већина аутора који се баве урбаном историјом Београда и, у оквиру ње, историјом урбанизма, првенствено обраћа пажњу на оне појаве и процесе које би, сасвим условно, могли да означимо као „велеградске“. Занимање је углавном окренуто ка престижним градским тачкама и потесима, ка просторима и градским целинама који су Београд у сопственим, а делимично и у туђим очима, учинили метрополлом. Осовина Калемегдан–Славија, Теразије, Трг Републике само су неки од најпознатијих примера. Интересовање оних који се баве историјом града и његовог урбанизма подједнако је оријентисано и ка великим темама, које су током два века модерног развоја Београда могле у неким временима да буду доречене, али су стицајем неповољних околности до данас остале у сфери недосегнутих београдских жеља и повремених професионалних полемика. На другој страни, постоји читав један, још увек недовољно откривен простор Београда, који је подједнако његов као и престижни амбијенти, који је производ и одраз његовог друштвеног развоја, простор удаљених периферија, сиротињских крајева и енклава, места која су насељавали они са друштвене маргине. Овај рад је посвећен једном таквом месту – Јатаган-мали, њеном настанку и развоју и њеном постепеном нестанку. Она је била производ међуратног Београда, његовог друштвеног устројства, и са његовим

нестанком нестала је и она. Иако је физички уклоњена са београдског терена тек негде 60-их година ХХ века, њена виталност је уништена пред сам Други светски рат.

Питање Јатаган-мале, нелегалног насеља насталог уз јужну границу грађевинског рејона, између Булевара Франше Д’Епера и комплекса Државне болнице, током целог периода између два светска рата било је једна од честих тема када се говорило о стамбеној ситуацији у Београду. О овом насељу су писали и полемисали и представници власти и они из опозиције, и архитекти, урбанисти, и новинари, публицисти, и лекари, општа јавност и, наравно, Јатаганмалци. Тако ће, као писани траг о Јатаган-мали, остати и атрибути попут „живи чир на лицу престонице“, „ругло Београда“, „чатрље које је пакао сручио из облака“, који су јој придодавани током њеног вишедеценијског постојања. Забележени су и помало романтични прикази прослава, слава и циганских свадби, људи који се, упркос беди и немаштини у којој живе, „на другачији начин радују и тугују“ него у осталим деловима Београда.

Постоји неколико митова о пореклу имена Јатаган-мале. Један, који се најчешће помињао у новинским чланцима из времена настанка насеља, каже да су њени становници преко ноћи „на јатаган“ отимали земљиште од државе.¹ Други су пак тврдили да име потиче од тога што су приликом подизања

1 Даница Томић-Милосављевић, „О изграђивању Београда“, *Савремена оштина* 12 (1927): 114, у даљем тексту (Томић-Милосављевић, „О изграђивању

вању Београда“); Дивна Ђурић-Замоло и Светлана Неђић, „Стамбени делови Београда и њихови називи до 1941. године“, *ПБ XL-XLI* (1993–1994): 70–71.

својих кућа Јатаганмалци користили овај дуги закривљени нож сличан сабљи.² Сами становници су причали да је име настало зато што је приликом ископавања земље за темеље једне од првоподигнутих кућа нађен стари јатаган.³ Име Јатаган-мала временом је прерасло у синоним за лоша београдска насеља, па се тако једно периферијско насеље, Калмничка колонија код Пашине чесме у неким текстовима називала „нова Јатаган-мала“.⁴

ДРУШТВЕНИ КОНТЕКСТ И УЗРОЦИ НАСТАНАК ЈАТАГАН-МАЛЕ

Крај Првог светског рата означио је потпуно нову етапу у развоју Београда, са новим политичким, економским, културним и социјалним околностима и захтевима. После 1918. постао је главни град велике, у многим погледима сложене и контрастима испуњене Краљевине СХС/Југославије. Завршетак рата, повратак избеглог становништва, прилив оних који су пословима били везани за престоницу – чиновника, војске, полиције итд., али и велике масе полуписменог,

неквалификованог и сиромашног сеоског становништва, створили су од Београда, како то каже Слободан Ж. Видаковић, „најјачи гравитационо-урбанистички центар у држави“.⁵ Нове функције престонице и раст популације довели су до брзог и скоковитог урбанистичког развоја града.⁶ Крајем 1910. Београд је имао око 90.000 становника, а овај број се није битно променио ни до почетка рата. Према попису аустроугарских окупационих власти из 1916, у граду је остало свега око 48.000 становника, што је био приближан број и пред крај рата. Већ 1921. у Београду је живело неких 112.000 становника, а једну деценију касније, тачније 1931, око 240.000⁷ у градском рејону, односно око 260.000⁸ на територији атара. Пред Други светски рат, 1939, број становника је нарастао на око 314.000.⁹

Слободан Ж. Видаковић, новинар и дугогодишњи уредник *Београдских ојштинских новина*, један од најпознатијих бораца за мали и јефтин стан, писао је почетком тридесетих година прошлог века да је „Београд до рата био град чиновника, а од рата је

2 Мари Јанин Чалић, *Социјална историја Србије 1815–1941* (Београд: Клио, 2004), 318.

3 Аноним, „Кроз Јатаган Малу“, *Политика*, 16 јули, 1925, 5–6.

4 Јеврем Герасимовић, „Мали и јефтине станови“, *БОН* 9 (1933): 586–588.

5 Слободан Ж. Видаковић, *Наши социјални проблеми* (Београд: Издавачка књижница Геца Кон, 1932), 106.

6 Ibid., 135.

7 Драга Вуксановић-Анић, „Урбанистички развитак Београда у периоду између два рата (1919–1941)“,

у *Историја XX века*, ур. Драгослав Јанковић и Богумил Храбак (Београд: Институт друштвених наука, 1968), 465, у даљем тексту (Вуксановић-Анић, „Урбанистички развитак Београда“).

8 Слободан Ж. Видаковић, „Предлози за решење питања изградње малих станова у Београду и рушење Јатаган-мале“, *БОН* 9 (1935): 539, у даљем тексту (Видаковић, „Предлози за решење питања“).

9 Томислав Богавац, *Становништво Београда 1918–1991* (Београд: Београдски издавачко-графички завод, Српска књижевна задруга и Музеј града Београда, 1991), 84.

град сиротиње!”¹⁰ Материјално сиромаштво или, сасвим поједностављено, недостатак новца који је осећао велики део грађана, изазвало је, поред осталог, тешке стамбене услове. Богдан Крекић, приватни чиновник, већник Општине града Београда и члан Централног секретаријата Радничких комора Југославије, писао је 1932. да су „ту недавно званичне анкете општине београдске, откриле страховите стамбене прилике за огромну масу београдских грађана“.¹¹

Штета која је учињена Београду током ратних операција, посебно бомбардовањем 1915, била је огромна. Према проценама из 1927, уништено је око 25% стамбеног фонда.¹² Међутим, многи станови су за време окупације били упропашћени на други начин – напуштени, неодржавани, опљачкани, па се процењује да је приближно трећина станова, и порушених и оштећених, била у таквом стању да није могла бити коришћена.¹³ Њихов недостатак био је велики проблем. У неколико наврата су у општини чињени покушаји да се нађе решење за тешку стамбену ситуацију београдског, углавном сиромашног становништва. Одговор је првенствено тражен у изградњи малих и

јефтиних станова, у којима би, с једне стране, хигијенски услови донекле били задовољавајући, а с друге, кирија била приступачна за скромна примања сиромашних општинских чиновника и радника, којима су ови станови и били намењени. И већа индустријска предузећа, углавном у склопу фабричких комплекса, подизала су зграде са становима за своје квалификоване раднике и ниже чиновнике. Међутим, овај стамбени фонд био је недовољан да подмири шире потребе сиромашних чиновника и радника и готово занемарљив у односу на бројну београдску сиротињу, која је живела у стамбеној беди.¹⁴

Други, подједнако тежак проблем чинила су сиромашна насеља, попут Јатаган-мале, Пиштољ-мале, Прокопа, Маринкове баре и многих других, која су настајала на београдској периферији,¹⁵ а међу којима је Јатаган-мала била нека врста никада решеног приоритета Општине града Београда. Током прве деценије после рата, најчешћи начин решавања стамбеног питања сиромашних била је изградња на периферији, унутар или изван грађевинског рејона. Ту су се сретала два главна типа инвеститора. Најпре, то су били

10 Слободан Ж. Видаковић, „Један судбоносан проблем: резултат анкете о радничким становима,” *БОН* 7–8 (1933): 507.

11 Богдан Крекић, *Стамбено питање као област јавног старања* (Београд: Централни секретаријат Радничких комора, 1932), 3–4.

12 Вуксановић-Анић, „Урбанистички развитак Београда”, 465.

13 Слободан Ж. Видаковић, *Стамбена беда као узрок друштвене дејенерације* (Београд: Светлост, 1935), 106.

14 Злата Вуксановић-Мацура, *Услови и облици становања сиромашних живљења Београда између два светска рата (1919–1941)* (магистарска теза, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, 2010), 91–129, у даљем тексту (Вуксановић-Мацура, *Услови и облици становања*).

15 Томић-Милосављевић, „О изградњи Београда”, 114.

Слика 1. Предео Мокролушког потока пре настанка Јатаган-мале (МГБ, Ур 3859-3862)

Figure 1 The area around Mokroluški Potok before the emergence of Jatagan-Mala (BCM, Ur 3859-3862)

грађевински предузимачи који су на јефтином земљишту подизали скромне зграде, углавном са већим бројем малих станова састављених од једне собе и кухиње, а потом их продавали малим рентијерима или појединачним породицама. Затим, и саме породице су градиле за себе. Изградња изван грађевинског рејона била је привлачнија не само због мање цене земљишта већ и зато што је то била скоро једина могућност. О томе сведочи и изјава представника Румунске улице на Топчидерском брду, на конференцији Суда Општине града Београда и представника периферије одржаној 1931. године. Он је рекао да су грађани, услед немогућности Београдске општине да им обезбеди кров над главом, морали сами то да ураде, у складу са својим

могућностима, закључујући речима: „Ми нисмо куповали плацеве из беса, већ што нисмо имали станове“.¹⁶

РАСТ И РАЗВОЈ ЈАТАГАН-МАЛЕ

Изградња Јатаган-мале започета је пред крај 1919. године, на празном општинском земљишту испод Државне болнице, у долини Мокролушког потока,¹⁷ на месту некадашњих позајмишта камена и земље (сл. 1). Прве куће су подигнуте на алувијуму Мокролушког потока, уз још нерегулисану Улицу војводе Мишића, касније названу Франше Д’Епера. Градило се преко ноћи, а свако је „себи оградио земљиште и сматрао се сопствеником истог“.¹⁸ Већ 1924. насеље је прекрило скоро читав простор дужине око 1,5 километар, од кафане

16 Аноним, „Конференција општине Београдске са представницима грађана и комуналних друштава са периферије Београда,“ *БОН* 14 (1930): 721.

17 Допис 68 становника Јатаган-мале упућен Суду

Општине града Београда 2. маја 1931. године, ИАБ, ОГБ, кутија 76.

18 Сарина Јов. Мандил, „Социјално-хигијенске прилике Јатаган-Мале,“ *БОН* 11 (1929): 13, у даљем тексту (Мандил, „Социјално-хигијенске прилике“).

„Мостар“ на данашњој Мостарској петљи и Улице кнеза Милоша до зграда Медицинског факултета.¹⁹ На западу, насеље је било широко око 45 m, док је ширина према истоку расла и износила око 200 m (сл. 2). Исте године, Институт за социјалну медицину Министарства народног здравља спровео је детаљно истраживање о стамбеним приликама у Јатаган-мали, у којој је тада живело 1.877 становника.²⁰ У насељу је било 490 објеката, који су се најчешће састојали од кухиње и собе, а готово једна четвртина имала је само једну просторију. Постојало је и 16 радњи, као што су пиљарнице, дућани, ковачнице, обућарска и фотографска радња.²¹ Те 1924. године Јатаган-мала није имала воду, канализацију и струју, а становништво се водом снабдевало са три чесме које је у насељу поставила општина.

Морфологија терена на коме је подигнуто насеље, односно падина испресеца на јаругама, која се стрмо спуштала од болничког комплекса ка Мокролушком потоку, са напуштеним каменоломом у средини, довела је до формирања низа ширих и ужих неправилних стаза и пролаза, који ће се и у општинским документима називати „редови“. Блокови су били неправилног облика, често недефинисани, различите величине и густине, оивичени кривудавим „редовима“ који су били постављени по изохипсама или управно на њих и који су се сужавали и ши-

рили без неког нарочитог правила, тако да се уско сокаче претварало у широк и празан простор без функције и садржаја или се завршавало као ћорсокак. Готово једина намена објеката била је становање. Парцеле су биле неправилне, различитих облика и димензија, од свега 30 m² до 300 m², у зависности од тога ко се када доселио и оградио себи већи или преостали, сасвим мали комад земљишта. Хоризонтална регулација није постојала, већ су куће биле постављене без реда, уз „регулацију“, уз бочну ивицу парцеле или као слободностојећи објекти у углу или на средини плаца, на брежуљку или на ивици јаруге. Мада су све куће биле приземне, тешко се може говорити о постојању јасне вертикалне регулације. Бонитет стамбеног фонда био је лош, са понеким изузетком малих, солидније грађених кућа.

Налази поменутог истраживања из 1924. године о стамбеним, комуналним и хигијенским приликама у Јатаган-мали, према речима његовог аутора др Богољуба Константиновића, били су поражавајући. На једног становника просечно је долазило 4,26 m² стамбеног простора. Просечно је 2,14 особа живело у једном одељењу, а понекад 6 до 8, па чак и 10. Висина просторија у којима се становало и спавало била је мала, неретко 1,4 или 1,6 до 1,8 метара. Само у 30 случајева висина просторија била је већа од 2,7 m, што је тада сма-

19 Богољуб Константиновић, *Јатаган мала: слика стамбених прилика у Београду и прилози за решавање овог проблема* (Београд: Министарство на-

родног здравља, 1925), 7, у даљем тексту (Константиновић, *Јатаган мала*).

20 Ibid., 12.

21 Ibid., 8.

Слика 2. Јатаган-мала, око 1924. године (Константиновић, *Јашајан мала*)

Figure 2 Jatagan-Mala, c. 1924

трано неопходним хигијенским минимумом. Куће су углавном градили сами становници, својим веома скромним новчаним средствима, без плана и често без помоћи занатлија. Објекти су били подизани од различитих материјала, у комбинацији опеке и блата, даске и блата, трске са блатом; били су покривени црепом, плехом или тером, често неокречени и необлепљени. Врата су била мала, прозори једва видљиви или их уопште није било, тако да је сунчева светлост тешко продирала у унутрашњост бедних собица.

Први становници Јатаган-мале били су махом Београђани и људи службом везани за Београд, они који нису имали новца да плате високе кирије за станове у граду, па чак ни јефтине плацеве у новим насељима која су ницала на периферији. Истраживање из 1924. године је показало да су у њој живели људи различитих професија, од служитеља,

свирача, железничара, пиљара, радника, чистача и надничара до чиновника и официра. Њихови приходи јасно су показивали да је то била претежно градска сиротиња. Наиме, половина становника имала је дневну надницу од 20 до 40 динара, а неки и мање од тога, што није било довољно за остварење минимума егзистенције.²² Временом се структура становника мењала и Јатаган-малу су све више насељавали ситне занатлије и људи без сталног занимања, који су запоседали још по неки празан плац и сами зидали куће или су их куповали од претходних власника или су, како ћемо видети, становали под кирију.

Јатаган-мала је временом расла и погушћавала се, а квалитет комуналних и хигијенских услова, као и кућа се постепено побољшавао. Тако је 1929. у насељу било 15 чесми, које су се налазиле у разним „редовима“.²³ Канализа-

22 Ibid., 12.

23 Мандил, „Социјално-хигијенске прилике“, 13–14.

Слика 3. Већ 1932. насеље се проширило до Булеvara ослобођења (МГБ, Ур 14702)
Figure 3 By 1932, Jatagan-Mala had already expanded to Boulevard Oslobodjenja (BCM, Ur 14702)

ција и даље није постојала, већ је употребљена вода просипана испред и око кућа, чиме је стварано нездраво блато, или у одводне канале, ако их је било. Две године касније, 1931, комунална ситуација била је знатно другачија, бар у једном делу насеља. У допису који је 68 становника Јатаган-мале упутило Суду Општине града Београда наведено је да је тада у њој живело око 8.000 људи. Насеље је у то време већ заузело простор од кафане „Мостар“ до Шумадијске улице (Булевар ослобођења) и Карађорђевог парка, а навише до Медицинског факултета и комплекса Државне болнице (сл. 3). У допису се каже да су готово све куће имале електрично осветљење и да су биле прикључене на водовод (сл. 4). Посебно је

занимљива тврдња из дописа да становници редовно плаћају све рачуне за струју и воду, као и друге општинске и државне таксе, укључујући и порез на зграде и земљиште.²⁴ Фотографије које је Јеремија Станојевић снимиио некако у то време сведоче да је централни део Јатаган-мале изгубио карактер насеља беде, које описује Константиновић. На фотографијама се виде скромне куће и уређена дворишта, а ни у ком случају бедне уцерице регистроване 1924. године (сл. 5).

Међутим, спољна слика могла је и да одудара од онога што се налазило у самим кућама. Погледајмо и налазе једног новијег истраживања. Наиме, исте 1931. године, када је 68 грађана поднело свој допис, Комитет за измештање

24 Ову тврдњу доказује и пореска књижица учитеља Никодија М. Миленковића, који је становао у Другом реду број 65 (видети: ИАБ, ОГБ, кутије 76 и 481).

25 Званични назив Комитета био је Комитет за измештање Јатаган мале и Прокопа и био је састављен од стручних лица и представника Техничке

секције Београдске општине (видети: Драг. М. Поповић, „Општински станови у Београду,” *БОН* 21–22 (1931): 1388, у даљем тексту (Поповић, „Општински станови”); Видаковић, „Предлози за решење питања,” 537).

Слика 4. Скромне куће у једној од улица Јатаган-мале, око 1930. (МГБ, Ур 9331)
Figure 4 Humble homes in one of the streets of Jatagan-Mala, c. 1930 (BCM, Ur 9331)

Слика 5. Поглед на Јатаган-малу из Гучевске улице, око 1930. (МГБ, Ур 9357)
Figure 5 A view to Jatagan-Mala from Gučevska Street, c. 1930 (BCM, Ur 9357)

Слика 6. Услужни садржаји у насељу, око 1930. (МГБ, Ур 9334)
Figure 6 Various service facilities in Jatagan-Mala, c. 1930 (BCM, Ur 9334)

Јатаган-мале и Прокопа техничке секције Општине града Београда²⁵ анализирао је стамбено питање у насељу и евидентирао је 1.437 кућа, са око 5.600 становника.²⁶ Комитет је установио да на једног становника просечно долази 1,73 m² изграђене површине. У фонду станова који су само изнајмљивани, на једног становника долазило је 1,29 m² стамбеног простора. У објављеним анализама нису дати детаљнији описи кућа и квалитет њихове градње. По ређењем података из 1924. и 1931. видимо да се просечна површина стамбеног простора по једном становнику

смањила готово 2,5 пута. С друге стране, тих година се у насељу повећао број различитих радњи и дућана, па их је било укупно 82, међу којима је био и већи број пекара, бакалница, пиљарница, кафана, бифеа, берберница, а постојала је и једна народна кухиња (сл. 6). Према Кусаковићевом *Плану Београда* из 1932. године, у источном делу насеља, у близини Булевара ослобођења, налазила се и пијаца.

Налаз Комисије из 1931. године је показао да се структура становништва мењала и у погледу односа између броја власника и закупаца. Наиме, те

26 Верујемо да је овај податак о броју кућа и становника тачан. Различит број наведен у допису 68 становника Јатаган-мале Суду Општине града Београда и у овој анализи највероватније је последица жеље

становника Јатаган-мале да своје насеље прикажу већим, а тиме и значајнијим. Ово је врло честа појава у супстандарним сиротињским насељима.

године су у својим кућама живеле 673 породице, а у 764 живели су закупци. Дакле, упоредо са побољшањем комуналних прилика и ширењем услуга у насељу повећавао се и број оних који су изнајмљивали станове. Такође, често су издавани делови кућа, углавном собе, самцима и породицама, махом људима са минималним приходима.²⁷ Скоро се може рећи да је Јатаган-мала почетком тридесетих година XX века била „колонија кираџија“. У прилог томе говори и чињеница да је укупна годишња кирија коју су плаћали сви закупци у Јатаган-мали износила готово две трећине укупне продајне вредности свих кућа у насељу.²⁸ Власници кућа су потицали из редова државних, самосталних и приватних службеника, а делом и радника, док су закупци углавном били неквалификовани радници. Тих година у насеље се досељавао све већи број ромских породица, којих је било између 120 и 150.²⁹

Како су изгледали станови за изнајмљивање? Карактеристична кућа са три стана за издавање налазила се у Првом реду Јатаган-мале, у броју 29, подигнута 1921. године.³⁰ Један стан имао је две собе и кухињу, други, осим собе и кухиње, и мали дућан, а трећи се састојао од једне просторије (сл. 7). Површина станова била је од 7 m², што је

била површина стана од једне собе, до 38 m², колико је имао стан са две собе. На средини куће, између станова, налазили су се шупа и заједнички клозет. Објекат је био постављен уз улицу и уз бочну ивицу парцеле, заузимајући њену готово целокупну површину. Улаз на парцелу био је широк свега 75 cm. Кућа је била зидана опеком у блатном малтеру и облепљена блатом. Кров, са падом ка дворишту, имао је дрвену конструкцију, а под је био земљани. Седам просторија, колико их је било у овој кући, крајем тридесетих година прошлог века издавао је неки Петар А. Петровић, железничарски магационер и повремени архивар Обласне железничке дирекције. Петровић је за себе, жену и шесторо деце изнајмљивао стан у Колонији Министарства саобраћаја на Топчидерском брду, а просторије у Јатаган-мали је издавао за 900 динара месечно.

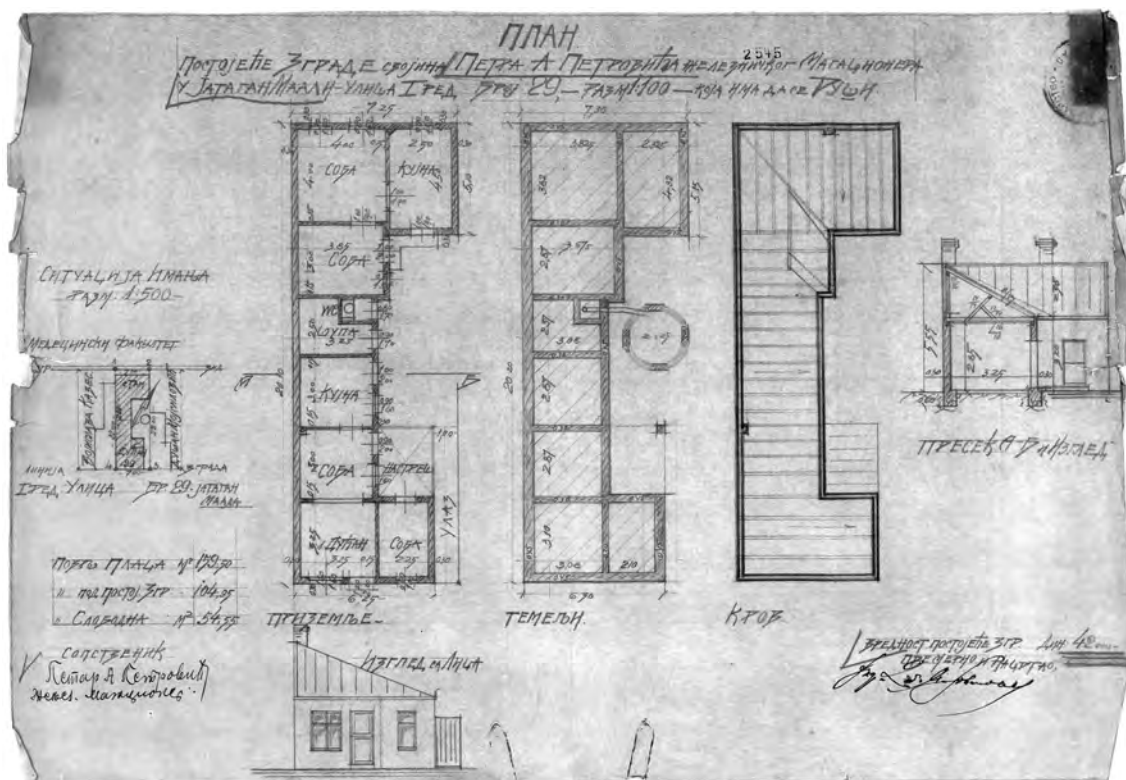
Године 1939. урађен је још један попис, који је обухватио 439 кућа у источном делу Јатаган-мале, од Улице Ђорђа Јовановића (данас завршног дела Делиградске улице) до Булевару ослобођења, а који је био предвиђен за рушење због изградње Ветеринарског факултета. Због намере рушења произашао је и предмет пописа. Акценат је стављен на структуру власника и купаца кућа, њихова занимања и при-

27 Света Миленковић, „Питање самачких станова“, *БОН* 4 (1934): 446.

28 Поповић, „Општински станови“, 1389; Видаковић, „Предлози за решење питања“, 539.

29 Dragoljub Asković, *Romi u Beogradu* (Beograd: Rominterpress, 2009), 164–209.

30 Пројекат куће у Јатаган-мали, Први ред, број 29, као и дописи које је током 1939. године њен власник Петар А. Петровић упућивао Поглаварству Општине града Београда, Влади Илићу, тадашњем председнику Поглаварства, и Техничкој дирекцији сачувани су у Историјском архиву Београда (видети: ИАБ, ОГБ-ТД, кутија 481).

Слика 7. План зграде са рентијерским становима (ИАБ)
Figure 7 The plan of a building with apartments for rent (HAB)

ходе, као и на број одељења у којима живе, односно која изнајмљују. Осим тога, за око 90 парцела дати су и подаци о броју и врсти зграда на плацу и о материјалима од којих су направљене. Из тог списка се види да су се у дворишту обично налазиле шупе, пољски нужник, најчешће једна или две зграде за становање различите величине, са једним до десетак одељења. Без обзира на функцију, објекти су махом били грађени јефтиним и мешовитим материјалима – од дасака и блата, у бондруку, од набоја или опеке у блату. Овај

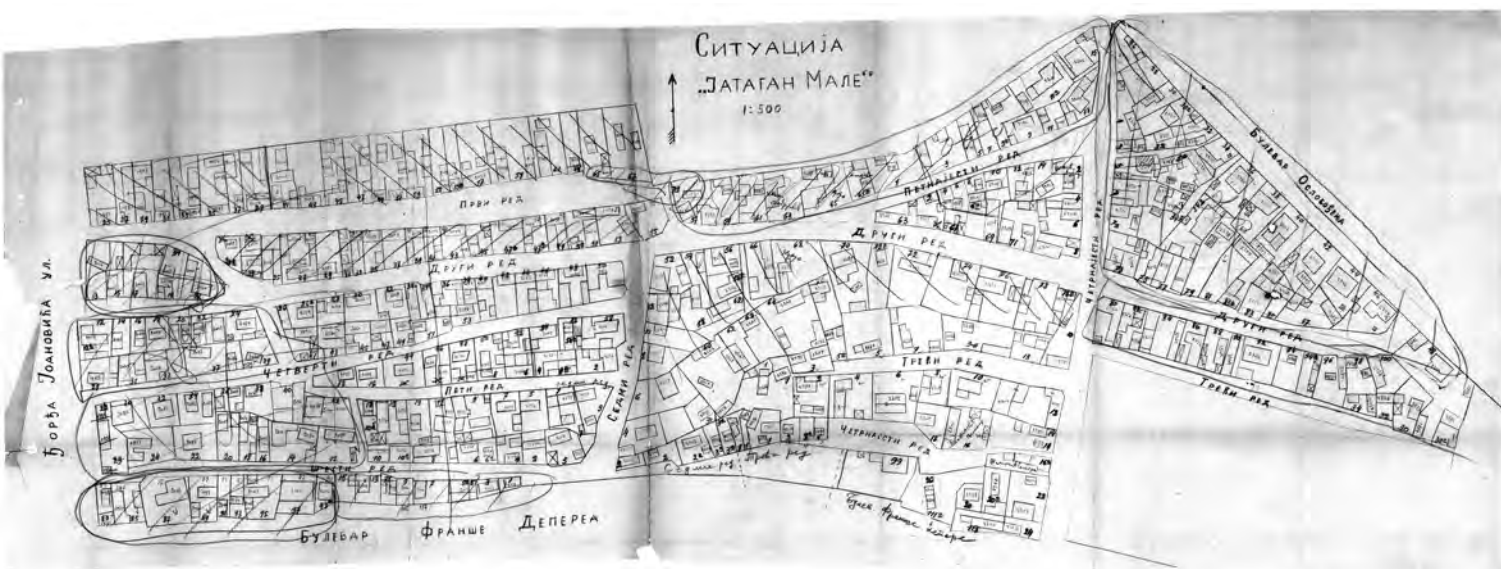
део Јатаган-мале био је и најлошији, о чему добро сведочи Ситуациони план израђен у $P = 1 : 500$, на коме се лако идентификују парцелациона матрица и начин груписања кућа карактеристичан за насеља типа слама (сл. 8).³¹

ОДНОС СТАНОВНИКА ПРЕМА ЈАТАГАН-МАЛИ

Како су становници Јатаган-мале доживљавали своје насеље и стамбену ситуацију, за шта су се залагали, које су мотиве имали приликом изноше-

31 Ова документација се чува у Историјском архиву

Београда (видети ИАБ, ОГБ-ТД, кутија 481).

Слика 8. Ситуација источног дела насеља, који је порушен 1939–1940. (ИАБ)
Figure 8 A situation map of the east part of the settlement, destroyed in 1939–40 (HAB)

ња својих предлога или захтева? Нека од важних питања тичала су се њиховог виђења права на стан, њихових и општинских обавеза, противљења деложацији, права на алтернативни смештај при рушењу и на доступан стан у складу са њиховим материјалним могућностима.³² Њихове активности биле су дугорочне и осмишљене у оквиру рада Друштва за унапређење и улепшавање Карађорђевог шанца,³³ које је у извесној мери било у вези са општинским властима, којима је предочавало проблеме, потребе и сл.

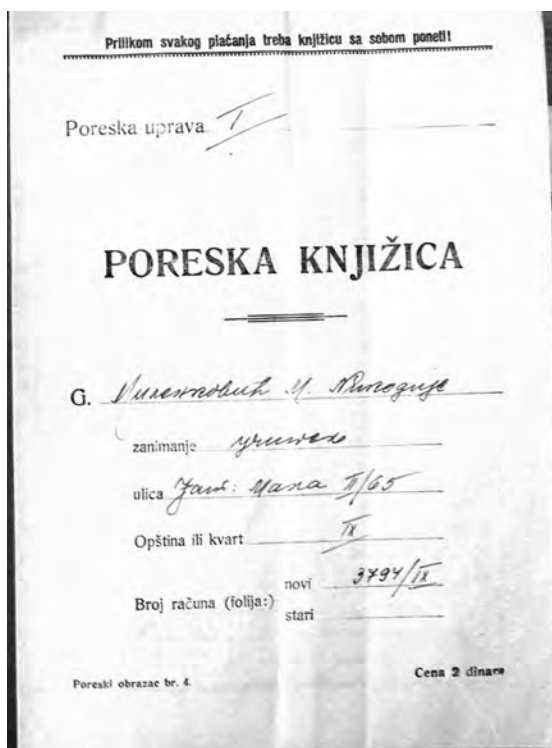
32 Располажемо са много извора који дају могућност продубљеног одговора, али не директних, што је, према нашем мишљењу, последица маргинализације сиротиње или, као што је Видаковић написао 1932. године, „глас немоћних не допире далеко“. Извори које смо користили су петиције са листама захтева грађана, затим новински чланци, као и архивска грађа о бесправној изградњи.

33 У допису који су становници Јатаган-мале упутили Суду Општине града Београда помиње се још један

Када су у *Полицији* септембра 1925.³⁴ објављени налази истраживања из 1924. о стамбеној ситуацији у Јатаган-мали и предлог да се насеље поруши, уз истовремену изградњу малих хигијенских станова, Друштво Карађорђевог шанца је устало против тог предлога: „Ми мислимо да држава треба се сматрати срећном када је сиротиња продавајући своју постељу и капут са леђа, устала агилно да подигне себи кров над главом, не тражећи ни од државе па ни од општине никакве помоћи. (...) и сад радимо ово за хлеб

топоним који је био коришћен за ово насеље, а то је Карађорђевог шанца. Тако ће у насељу постојати и Друштво за унапређење и улепшавање Карађорђевог шанца, у даљем тексту Друштво Карађорђевог шанца (видети: ИАБ, ОГБ, кутија 76).

34 Аноним, „Јатаган-мала да се поруши – Такав је закључак донео Институт за социјалну хигијену Министарства народног здравља“, *Полиција*, 29. септембар, 1925, 4.

Слика 9. Пореска књижица учитеља који је становао у Другом реду насеља Јатаган-мале (ИАБ)
Figure 9 The tax receipt of a teacher who lived in Drugi Red (Second Row) of Jatagan-Mala (HAB)

насушни и нашу породицу³⁵. Чланови Друштва су очигледно сматрали да становници Јатаган-мале имају акциони потенцијал за решавање сопственог стамбеног питања, чак и без учешћа са стране, као и да су способни да се старају о свом насељу и стамбеним условима у њему јер су сами спроводили и финансирали одржавање канала и путева (сл. 9). Такође, стиче се утисак да је иза ових изјава стајало дубоко уверење

35 Аноним, „Јатаганмалци су задовољни! – Имају, кажу, ветар из прве руке и социјално-хигијенске прилике боље него палате на Теразијама“, *Политика*, 25. октобар, 1925, 6.

тих људи да ће се њихова ситуација погоршати уколико дође до рушења, као и неверица да ће Општина града Београда упоредо решавати и њихов стамбени проблем, како је то предлагано у истраживању из 1924. године.

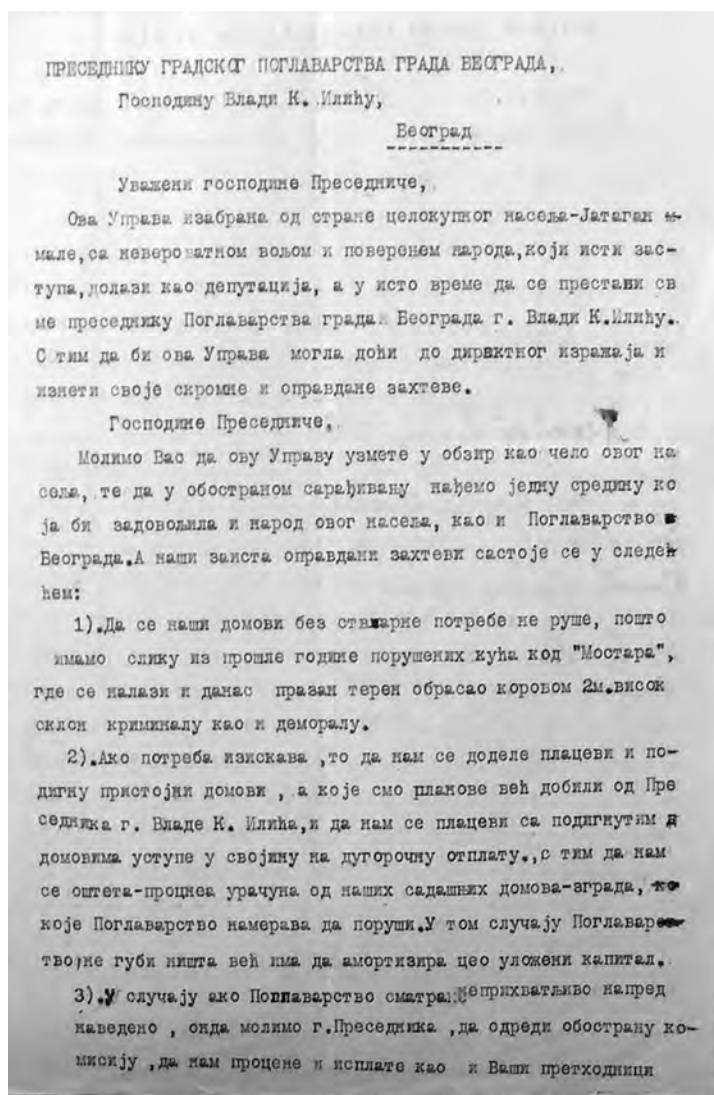
На нове претње рушењем Јатаган-малци су 1931. одговорили већ поменутом петицијом 68 грађана, у којој кажу да они не желе да зауставе уређење престонице, али да сматрају да Општина града Београда, по угледу на друге градове у Европи, треба да понуди правично решење онима чије куће планира да поруши. Предлагали су да Општина града Београда откупи један већи комад земљишта, на који би се преселиле све породице како би једна другој помагале и током селидбе и приликом нове изградње. Општина би требало да испарцелише земљиште на коме би се за њих подигле куће или да породицама да повољне дугорочне кредите за изградњу. При томе, приликом дефинисања отплате кредита за будуће плацеве и куће, Општина би требало да узме у обзир вредност земљишта и објеката које руши. Такође су предложили да за потребе нове изградње Општина града Београда откупи или експроприше земљиште Ј. В. Вшетечког на Пашином брду, закључивши да је ово једини исправан начин да се реши питање Јатаган-мале.³⁶

Друштво Карађорђевог шанца је петицију сличне садржине упутило и 1939. године тадашњем председни-

36 Петиција са потписима 68 становника Јатаган-мале, коју су 1931. године упутили Суду Општине града Београда, сачувана је у Историјском архиву Београда (видети: ИАБ ОГБ, кутија 76).

ку градског Поглаварства, Влади К. Илићу (сл. 10). Међутим, овога пута став Друштва био је знатно умеренији јер је Општина у неколико наврата већ порушила око 200 кућа, не нудећи њиховим станарима алтернативу у виду нових станова. Наиме, у петицији су и даље били присутни предлози да се домови сиротиње не руше без стварне потребе, да јој Општина додели плацеви, планове и кредите за подизање нових кућа, али суочени са реалношћу претходних рушења, као могуће повољно решење потписници предлажу и формирање комисије састављене од представника Општине и насеља, која би проценила вредност и одредила реалну надокнаду за порушене куће.

Становници Јатаган-мале имали су импресиван приступ тражењу решења за измештање насеља, који су изнели у своје две петиције. Уочава се њихова свест о потреби уређивања читавог Београда, па и решавања њиховог стамбеног проблема, јасан је њихов захтев да се користе поуке из других, напреднијих урбаних средина, као и њихова жеља да се читаво насеље пресели на једно место ради међусобног испомагања, истакнута је потреба партнерства Општине града Београда и становника у трошковима пресељења, тражен је поштен договор око надокнаде за срушену имовину и, најзад, предложене су конкретне локације на периферији за пресељење насеља. Сви ови елементи, посматрани са становишта савремених међународних критеријума за адекватно и доступно становање, чине кохерентну визију решења за измештање овог нехигијенског насеља.

Слика 10. Петиција Друштва Карађорђевог шанца из 1939. године (ИАБ)

Figure 10 A petition of the Karađorđev Šanac Society, 1939 (HAB)

ОДНОС ВЛАСТИ ПРЕМА ЈАТАГАН-МАЛИ

Београдска општина је имала колебљив, несигуран и амбивалентан однос према Јатаган-мали и њеним становницима. Централно питање и

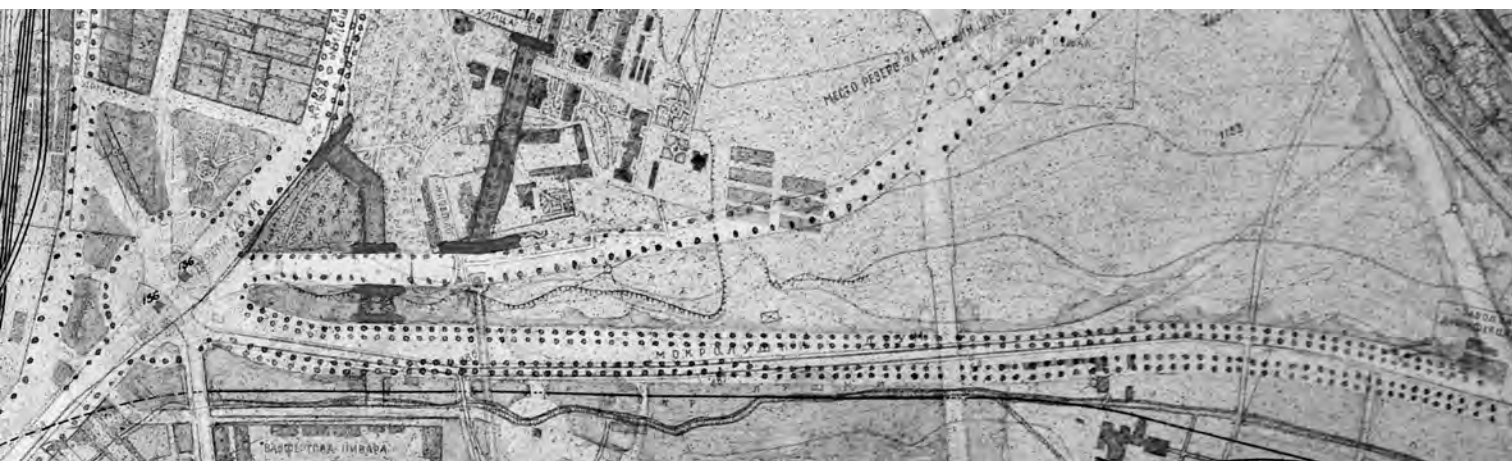
Слика 11. Дрвене баракe за најсиромашније Београђане дуж улице Франше Д'Еперea (МГБ, Ур 10452)
Figure 11 Wooden huts for the poorest citizens of Belgrade along Boulevard Franše D'Epere (MGB, Ur 10452)

главна дилема, о којима је расправљано на многим седницама Општинског одбора у међуратном периоду, били су: да ли треба или не треба порушити Јатаган-малу?

У условима тешке послератне стамбене кризе, Општина града Београда није много форсирала питање да ли је насеље почело да ниче бесправно или не. Кров над главом сиротиње тих година није требало рушити, а болести је требало предупредити побољшањем насељске хигијене, па је тако и учињено. Када су никле прве куће у Јатаган-мали, одмах по завршетку Првог светског рата Општина је подигла и поменуте три чесме. Почетком двадесетих година XX века Општина града Београда и Министарство социјалне политике су у њиховој непосредној

близини изградили малу „колонију“ намењену сиромашнима. Општина је подигла једну од својих првих стамбених зграда, скромног капацитета, са 28 станова, а Министарство 20 барака са око 70 станова, и то од средстава из ратне репарације (сл. 11).³⁷ Тако је симбиозом нелегалне и легалне изградње, и једне и друге намењене сиромашним породицама, читаво подручје добило карактер сиромашног, који је задржало све до рушења након Другог светског рата. Позитиван став Општине града Београда према Јатаган-мали среће се и касније, када се насеље проширило све до Булевара ослобођења и Карађорђевог парка и када је први пут предложено да се на изванредан начин озакоњи у оквиру ширег програма његовог уређивања. Такав је био и пројекат Јана

37 Вуксановић-Мацура, *Услови и облици станаовања*, 97, 125–127.

Слика 12. Генералним планом из 1923. године, на терену Јатаган-мале планирана је зелена површина (УЗБ)
Figure 12 The 1923 General City Plan for Belgrade foresaw a park area on the site of Jatagan-Mala (IUB)

Дубовог, тадашњег општинског архитекте, за изградњу дома културе, из 1929. године.³⁸ Дом је био планиран на централном тргу будућег уређеног насеља³⁹ и требало је да означи почетак препорода овог краја и претварања Јатаган-мале у уређено модерно насеље. Иницијатор ове идеје било је Друштво Карађорђевог шанца. Општина града Београда најпре је прихватила ову замисао и подржала је пројектом дома културе, али је касније та идеја напуштена и испитан је другачији приступ, односно рушење насеља и пресељење породица на другу локацију.

Наиме, временом је став да Јатаган-малу треба порушити био општеприхваћен од стране општинских и државних власти, стручњака из области становања и здравствене хигијене, штампе и јавности. Био је заступљен и у важећем Генералном плану Београда

(израђен 1923. и усвојен 1924. године), као и у Генералном регулационом плану за град Београд (донет 1927. године), у којима је терен Јатаган-мале третиран као неизграђено земљиште (сл. 12 и 13). Генералним планом предвиђени су проширење Булеvara Франше Д'Епера и формирање звездастог трга у западном делу насеља, поред раскрснице Мостар. Новопланирана дијагонала је полазила од трга и протезала се дуж целог насеља, све до Булеvara ослобођења. Преостали део насеља био је замишљен као велика зелена површина. Сви ти елементи били су унети и у Регулациони план из 1927. године, а једина измена односила се на проширење комплекса Медицинског факултета у источном делу насеља.

Парцијална рушења Јатаган-мале, која је Општина града Београда предузимала у више наврата, и нова из-

38 Аноним, „Јатаган-мала подиже дом културе,“ *Време*, 15 септембар, 1929, 15.

39 Дијана Милашиновић-Марић, *Архитектура Јан Дубови* (Београд: Задужбина Андрејевић, 2001), 57–58.

Слика 13. Простор Јатаган-мале према Генералном регулационом плану из 1927. године (МГБ, Ур 5189)
Figure 13 The site of Jatagan-Mala according to the 1927 General Regulation Plan for Belgrade (BCM, Ur 5189)

градња у деловима који су преостали били су два истовремена процеса током тридесетих година XX века. Прво рушење започето је 1931. године ради проширења регулације и изградње канализационог колектора у Булевару Франше Д'Епера, када је уклоњено око 60 објеката. Првобитна замисао, формулисана у поменутом извештају Комитета за измештање Јатаган-мале и Прокопа из 1931. године, била је да се за пресељење власника порушених кућа купе имање Маринков забран и плац извесног Мијовића на Вождовцу, што је и учињено. У буџет је унето 800.000 динара као ануитет за зајам који би се закључио у ту сврху, што је такође учињено, и за исплату надокнаде по слободној погодби онима којима ће се куће рушити, и то за 60 кућа,

па је и то учињено. Најзад, Комитет је израдио врло прецизне и добре стандарде за нову изградњу, а на основу „Регулационог и парцелационог плана терена Маринков забран одређеног за изградњу новог општинског насеља“.⁴⁰ Иако је овај пројекат у великој мери већ био у фази имплементације, јавила су се и другачија мишљења, па је његова реализација обустављена. Уместо тога, власницима порушених кућа, а на основу „Добровољног споразума“,⁴¹ Општина је исплатила одређену суму новца. Тиме је отворила нов приступ решавању проблема Јатаган-мале, односно породицама је исплатила надокнаду и препустила им да се саме сналазе, што се суштински разликовало од унапређивања насеља, као и од пресељења.

40 Поповић, „Општински станови“, 1388.

41 Ibid.

На седници Градског већа одржаној 23. октобра 1934. године донета је одлука о дефинитивном рушењу Јатаган-мале, са два гласа протов. Из закључка са ове седнице проистекао је и захтев који је Влада Илић, председник Поглаварства града Београда, 1935. године упутио Слободану Видаковићу да проучи стамбене проблеме београдске сиротиње, посебно у Јатаган-мали, и да да рационалан предлог за њихово решење.⁴² Видаковић је поднео реферат са низом конкретних мера, у којима су се налазили и одговори на финансијска, фискална, социјална, локацијска, програмско-архитектонска и урбанистичка питања. Реч је била о савесно и целовито урађеном елаборату, који је био подстакнут пре свега потребом да се део Јатаган-мале поруши и уреди простор око кафане „Мостар“. Видаковић је предвидео трошкове од 18.000.000 динара, али је Општина обезбедила свега 350.000. Програм ипак није реализован према Видаковићевој замисли, већ је на иницијативу Општине 1938. године порушено 165 кућа у делу насеља око „Мостара“, а њиховим власницима исплаћено је приближно по 2.000 динара.⁴³

Највећи број кућа, око 450, порушен је крајем 1939. и почетком 1940. године, у делу између Медицинског факултета, Булевара ослобођења, Булевара Франше Д'Епера и Улице Ђорђа

Јовановића (продужетак Делиградске). На том простору били су планирани проширење факултетског комплекса и изградња Ветеринарског факултета. За потребе пресељења Јатаган-мале Општина града Београда је извојила суму од 500.000 динара, а породицама је, у зависности од величине и квалитета зграде, исплаћивано од 1.500 до 5.000 динара. Становништво се због рушења преселило на друге локације, а једна од најпознатијих била је Маринкова бара, у којој се настанио већи број ромских породица.⁴⁴

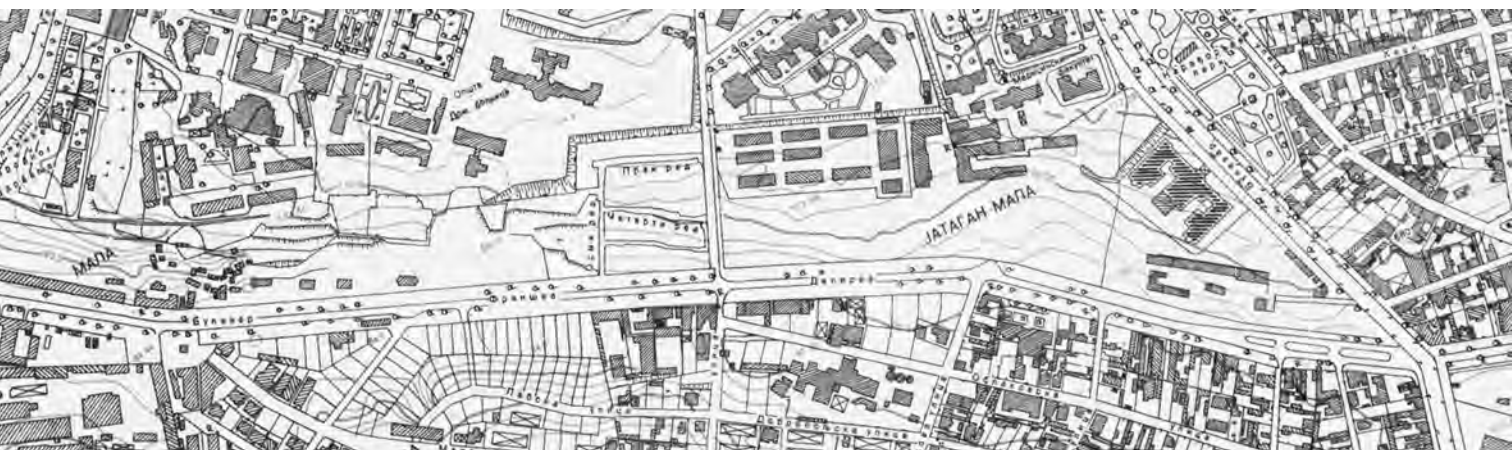
Јатаган-мала је потпуно расељена почетком 60-их година XX века, приликом припрема за организовање Прве конференције несврстаних и изградње аутопута кроз Београд. Становници су углавном пресељени у ново насеље на Лединама. То показује да Београд ни дуго после Другог светског рата није могао да се избори са овом врстом проблема.⁴⁵ Занимљив је Ситуациони план Београда у размери 1 : 10.000 из 1955. године, на коме се види да су у то време, тј. одмах после Другог светског рата постојали још само остаци некадашњег насеља, који су се протезали од Делиградске улице до „Мостара“, док је простор од Делиградске улице до Булевара ослобођења већ увелико добио

42 Видаковић, „Предлози за решење питања“, 537–545.

43 У то време је цена изградње стана од 34 m², који је Општина града Београда зидала на Северном булевару, била око 26.000 динара (видети: Аноним, „Београдска општина започела је радове на подизању 118 малих радничких станова“, *Политика*, 7. новембар, 1937, 10).

44 Подаци су изнети на основу интервјуа са Живојиним Митровићем, координатором за стамбена питања у Националном савету ромске националне мањине, од 1. јануара 2010.

45 Редитељ Душан Макавејев је 1953. године снимиио кратак документарни филм о овом насељу.

Слика 14. Око 1955. године у Јатаган-мале је остао само мањи број кућа испод комплекса болница (Архив РГЗ)
Figure 14 About 1955, only a few houses remained in Jatagan-Mala, below the hospital complex (Arhives RGA)

данашњу намену, за ширење Медицинског и Ветеринарског факултета и комплекса болница (сл. 14).

Одговарајуће службе Општине и Друштво Карађорђевог шанца на челу становника насеља су током две међуратне деценије прошли кроз три различита модела у решавању стамбеног питања сиротиње, па и „Јатаган-мале – тог ругла Београда“.⁴⁶ Први, који би могао да се означи као партнерство Општине града Београда и насеља, био је кратког века, одмах након Првог светског рата. Други је подразумевао пресељење уз обезбеђивање алтернативног смештаја, а развијан је 30-их година XX века, али само на папиру. Трећи модел, по принципу „исплаћен си и иди“, Општина је заправо најчешће практиковала, а становни-

ци које је требало раселити углавном су га прихватили. Други модел је био искључиво у сфери професионалних расправа и бирократских надмудривања. Пример Јатаган-мале је поучан јер је у питању насеље које је настало, развијало се и нестало, а током чијег су животног циклуса власти разматрале и практиковале различите експерименте, али никада и доследна решења, што јасно показује неспособност тадашњег режима и Општине града Београда да схвате изазове и да на њих одговоре реалном понудом. Ту реалну понуду су, међутим, Јатаган-мала, њено Друштво Карађорђевог шанца и њени становници јасно одредили практичним деловањем и постепеним унапређивањем свог насеља. Да ли и у данашњем Београду постоји слична неспособност за прихватање реалних понуда када су у питању неформална насеља?

46 Драгољуб Сретеновић, „Проблем здравих станова у Југословенској престоници,“ БОН 7–8 (1933): 450.

БИБЛИОГРАФИЈА

Аноним

„Кроз Јатаган Малу“. *Полиџика*, 16 јули, 1925.

Аноним

„Јатаган-мала да се поруши – Такав је закључак донео Институт за социјалну хигијену Министарства народног здравља.“ *Полиџика*, 29 септембар, 1925.

Аноним

„Јатаганмалци су задовољни! – Имају, кажу, ветар из прве руке и социјално-хигијенске прилике боље него палате на Теразијама.“ *Полиџика*, 25 октобар, 1925.

Аноним

„Конференција општине Београдске са представницима грађана и комуналних друштава са периферије Београда.“ *БОН* 14 (1930): 718–728.

Аноним

„Јатаган-мала подиже Дом културе.“ *Време*, 31. јули, 1929.

Аноним

„Београдска општина започела је радове на подизању 118 малих радничких станова.“ *Полиџика*, 7 новембар, 1937.

Асковић, Драголјуб

Роти и Веогради. Београд: Роминтерпрес, 2009.

Богавац, Томислав

Сџановнишџиво Веоџрага 1918–1991. Београд: Београдски издавачко-графички завод, Српска књижевна задруга и Музеј града Београда, 1991.

Видаковић, Слободан Ж.

Наши социјални џроблеми. Београд: Издавачка књижница Геџа Кон, 1932.

Видаковић, Слободан Ж.

„Један судбоносан проблем: резултат анкете о радничким становима.“ *БОН* 7–8 (1933): 497–515.

Видаковић, Слободан Ж.

„Предлози за решења питања изградње малих станова у Београду и рушење Јатаган мале.“ *БОН* 9 (1935): 537–545.

Видаковић, Слободан Ж.

Сџамбена беда као узрок друшџивене деџенерације. Београд: Светлост, 1935.

Вуксановић-Анић, Драга

„Урбанистички развитак Београда у периоду између два рата (1919 - 1941).“ *У Истџорија ХХ века*, ур. Јанковић, Драгослав и Богумил Храбак. Београд: Институт друштвених наука, 1968, 447–512.

Вуксановић-Мацура, Злата

Услови и облици ситановања сиромашних жишља Београда између два свейска райа (1919–1941). Магистарска теза. Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, 2010

Герасимовић, Јеврем

„Мали и јефтине станови.“ *БОН* 9 (1933): 586–588.

Ђурић-Замоло, Дивна и Светлана Неђић

„Стамбени делови Београда и њихови називи до 1941. године.“ *ГГБ XL/XLI* (1993–1994): 70–71.

Константиновић, Богољуб

Јајтаан мала: слика ситамбених йрилика у Београду и йрилоі за решавање овоі йроблема. Београд: Министарство народног здравља, 1925.

Крекић, Богдан

Ситамбено йишјање као обласі јавноі ситарања. Београд: Централни секретаријат Радничких комора, 1932.

Мандил, Сарина Јов

„Социјално-хигијенске прилике Јатаган-Мале.“ *БОН* 11 (1929): 13–14.

Милутиновић, Света

„Питање самачких станова.“ *БОН* 6 (1934): 446–448.

Милашиновић-Марић, Дијана

Архийекіа Јан Дубови. Београд: Задужбина Андрејевић, 2001.

Поповић, Драг. М

„Општински станови у Београду.“ *БОН* 21–22 (1931): 1384–1392.

Сретеновић, Драгољуб

„Проблем здравих станова у Југословенској престоници.“ *БОН* 7–8 (1933): 449–452.

Томић-Милосављевић, Даница

„О изграђивању Београда.“ *Савремена ойшйина* 12 (1927): 108–124.

Томић-Милосављевић, Даница

„Развитак града Београда 1919–1929.“ У *Јуіославија на шехничком йољу 1919–1929*, ур. Кушевић, Рајко. Загреб: Удружење југословенских инжењера и архитеката, 1929, 227–238.

Чалић, Мари Жанин

Социјална истйорија Србије 1815–1941. Београд: Клио, 2004.

Оригиналан научни рад

Предато: 1. 10. 2010.

Прихваћено: 30. 6. 2011.

JATAGAN-MALA – GENESIS, DEVELOPMENT AND DISAPPEARANCE OF ONE OF BELGRADE’S BEST-KNOWN SLUMS**SUMMARY**

Jatagan-mala, an illegal settlement that established late in 1919 on an empty municipal lot between Boulevard Franše D’Epere (Franchet d’Espèrey) and the State Hospital complex, was an issue that was often raised in political and professional contexts in relation to Belgrade’s development and its housing throughout the period between the two World Wars. The first houses along the Mokroluški Potok were built by poor people immediately after World War I. The settlement gradually grew and in the mid-1930s it covered the area below the State Hospital to up to Boulevard Franše D’Epere and between the Mostar junction and Boulevard Oslobođenja. At that time, it consisted of approximately 1,500 homes housing about 5,600 inhabitants. The ambiguous attitude of the Belgrade Municipality to Jatagan-Mala was marked by toleration of illegal construction and partial installation of communal facilities, whilst gradually removing certain parts of the settlement. Through numerous protests and petitions, the inhabitants of Jatagan-Mala, gathered around the Society for the Enhancing and Beautifying of Karađorđev Šanac, urged the solving of their problems either through programmes aimed at improving housing and communal conditions in the settlement or through resettling its inhabitants and providing adequate alternative housing for them.

Despite a vast body of texts dealing with the subject, a comprehensive overview of the genesis of this settlement and its development phases has not been presented yet. The author of this paper seeks to identify the social and urban context which gave rise to Jatagan-Mala and acted as the background for its development through an analysis of the attitude of the Belgrade Municipality to the settlement, on the one hand, and the attitude of Jatagan-Mala’s inhabitants to their housing problem, on the other. The main methods applied in collecting data for the analysis of the settlement, its houses and the social structure of its inhabitants included the study of archives and similar sources and the investigation of relevant texts. The most significant results of the study are the following: a systematic overview of written sources on Jatagan-Mala has been made; architectural project documentation for particular houses, as well as insufficiently studied maps of the settlement – like the *Situation Map of Jatagan-Mala*, map scale of 1:500, from 1939 – have been compiled. We came to an important conclusion that Jatagan-Mala had been gradually transformed from a slum into a typical peripheral neighbourhood of Belgrade chiefly owing to the efforts of its inhabitants.